

Akhlaq-i zisti

i.e., Bioethics Journal

2026; 16(41): e13

Institute of Bioethics
and Health LawMedical Ethics and Law
Research CenterInternational Association
of Islamic Bioethics

Ethical, Social, and Psychological Harms of Underdevelopment in Zanjan City: A Qualitative Study

Maryam Ahani¹, Robabeh Pourjabali^{2*}, Mahdi Aghajanlou³

1. Department of Sociology, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

2. Department of Sociology, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

3. Department of Economic Sociology, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Underdevelopment is a multidimensional phenomenon whose consequences extend beyond the economic and physical dimensions to encompass the ethical, social, and psychological aspects of society. Focusing on the city of Zanjan, the present study examines the harms arising from underdevelopment at three levels: ethical, social, and psychological.

Methods: This study employed a qualitative research design, using semi-structured interviews as the primary data collection technique. The participants comprised experts and key informants, including university professors in sociology, psychology, economics and law, as well as experts from the Law Enforcement Command of the Islamic Republic of Iran (FARAJA), the State Welfare Organization, and the Zanjan Governorate. Interviews were conducted with 25 participants. Participants were selected through purposive sampling with maximum variation. Data were analyzed using open, axial, and selective coding.

Ethical Considerations: The interviews were conducted with the participants' full knowledge and informed consent. Their personal information was kept confidential throughout all stages of the study, and the interviews were analyzed anonymously.

Findings: The findings indicate that the expansion of administrative and financial corruption, the erosion of ethical values and the culture of effort, declining respect for the law, and moral duality, together with a widening generation gap, family-related constraints, the expansion of informal settlements, and the erosion of social capital, have contributed to weakening social cohesion. Furthermore, the emergence of depression and collective despair, feelings of learned helplessness, anxiety about the future, a sense of identity loss, and relative deprivation has posed serious challenges to the individual and collective mental health of citizens.

Conclusion: Underdevelopment in Zanjan has generated a vicious cycle of ethical erosion, social distrust, and psychological harms, which in turn contributes to the reproduction of underdevelopment. Therefore, achieving sustainable development in the city requires a comprehensive approach that, in addition to economic and institutional reforms, places particular emphasis on rebuilding social capital, strengthening public morality, and promoting the mental health and psychological well-being of citizens.

Keywords: Underdevelopment; Ethical harms; Social harms; Psychological harms; Zanjan City

Corresponding Author: Robabeh Pourjabali; **Email:** Pourjabali@gmail.com

Received: January 26, 2026; **Accepted:** February 28, 2026; **Published Online:** September 5, 2026

Please cite this article as:

Ahani M, Pourjabali R, Aghajanlou M. Ethical, Social, and Psychological Harms of Underdevelopment in Zanjan City: A Qualitative Study. *Akhlaq-i zisti, i.e., Bioethics Journal*. 2026; 16(41): e13.



انجمن بین‌المللی اخلاق زیستی اسلامی مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی پژوهشگاه اخلاق زیستی و حقوق سلامت

مجله اخلاق زیستی

دوره شانزدهم، شماره چهل و یکم، ۱۴۰۵

مطالعه آسیب‌های اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی توسعه‌نیافتگی در شهر زنجان

مریم آهنی^۱، ربابه پورجبلی^۲، مهدی آقاجانلو^۳

۱. گروه جامعه‌شناسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

۲. گروه جامعه‌شناسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

۳. گروه جامعه‌شناسی اقتصادی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: توسعه‌نیافتگی پدیده‌ای چندبعدی است که پیامدهای آن فراتر از حوزه‌های اقتصادی و کالبدی، ابعاد اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی جامعه را دربر می‌گیرد. پژوهش حاضر با تمرکز بر شهر زنجان، به بررسی آسیب‌های ناشی از توسعه‌نیافتگی در سه سطح اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی می‌پردازد.

روش: روش تحقیق به‌کاررفته در این پژوهش، کیفی بوده و از تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختاریافته برای جمع‌آوری اطلاعات پژوهش استفاده شده است. مشارکت‌کنندگان پژوهش را خبرگان و مطلعان کلیدی (اساتید دانشگاه در رشته‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، اقتصاد، حقوق، و کارشناسان سازمان‌های فراجا، بهزیستی، استانداری) در شهر زنجان تشکیل داده‌اند که با ۲۵ نفر از آن‌ها مصاحبه صورت گرفته است. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری هدفمند با حداکثر تنوع استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها از کدگذاری باز، محوری و انتخابی بهره گرفته شده است.

ملاحظات اخلاقی: مصاحبه‌ها با اطلاع و رضایت کامل مشارکت‌کنندگان صورت گرفت و اطلاعات شخصی آن‌ها در تمام مراحل پژوهش محرمانه ماند و مصاحبه‌ها به شکل ناشناس تحلیل شدند.

یافته‌ها: گسترش فساد اداری و مالی، تضعیف اخلاق و فرهنگ تلاش، کاهش احترام به قانون و دوگانگی اخلاقی، در کنار افزایش شکاف نسلی، تنگناهای خانوادگی، گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی و فرسایش سرمایه اجتماعی، موجب تضعیف انسجام اجتماعی شده‌اند. از سوی دیگر، بروز افسردگی و یأس جمعی، احساس درماندگی آموخته‌شده، اضطراب نسبت به آینده، احساس بی‌هویتی و محرومیت نسبی، سلامت روان فردی و جمعی شهروندان را با چالش جدی مواجه کرده است.

نتیجه‌گیری: توسعه‌نیافتگی در زنجان چرخه‌ای معیوب از فرسایش اخلاقی، بی‌اعتمادی اجتماعی و آسیب‌های روان‌شناختی ایجاد کرده است که خود به بازتولید عقب‌ماندگی منجر می‌شود. از این‌رو، دستیابی به توسعه پایدار در این شهر مستلزم اتخاذ رویکردی جامع است که علاوه بر اصلاحات اقتصادی و نهادی، به بازسازی سرمایه اجتماعی، تقویت اخلاق عمومی و ارتقای سلامت روان شهروندان توجه ویژه داشته باشد.

واژگان کلیدی: توسعه‌نیافتگی؛ آسیب‌های اخلاقی؛ آسیب‌های اجتماعی؛ آسیب‌های روان‌شناختی؛ شهر زنجان

نویسنده مسئول: ربابه پورجبلی؛ پست الکترونیک: Pourjabali@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۰۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۹؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۱۴

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Ahani M, Pourjabali R, Aghajanolou M. Ethical, Social, and Psychological Harms of Underdevelopment in Zanjan City: A Qualitative Study. Akhlaq-i zisti, i.e., Bioethics Journal. 2026; 16(41): e13.

مقدمه

در دهه‌های اخیر، مسئله توسعه‌نیافتگی به‌عنوان یکی از چالش‌های اساسی شهرهای در حال گذار، توجه پژوهشگران حوزه‌های اجتماعی، روان‌شناسی و مطالعات فرهنگی را به خود جلب کرده است (۱). توسعه‌نیافتگی صرفاً به کمبودهای اقتصادی و زیرساختی محدود نمی‌شود (۲)، بلکه پیامدهای عمیق و چندلایه‌ای در سطوح اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی افراد و گروه‌ها بر جای می‌گذارد (۳). این پیامدها اغلب به صورت فرسایش سرمایه اجتماعی، تضعیف هنجارهای اخلاقی، افزایش احساس نابرابری، بی‌اعتمادی اجتماعی، اضطراب، ناامیدی و کاهش احساس تعلق به جامعه شهری بروز می‌یابند (۴).

درواقع، توسعه‌نیافتگی شهری یکی از مسائل پیچیده و چندبعدی جوامع معاصر است که آثار آن فراتر از شاخص‌های اقتصادی و کالبدی، حوزه‌های اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی زندگی شهروندان را نیز به‌طور جدی تحت تأثیر قرار می‌دهد (۵). در بسیاری از شهرهای ایران، تمرکز سیاست‌های توسعه‌ای بر ابعاد فیزیکی و اقتصادی، موجب غفلت از پیامدهای نرم و ناملموس توسعه‌نیافتگی شده است (۶)؛ پیامدهایی که به صورت تضعیف هنجارهای اخلاقی، گسترش بی‌اعتمادی اجتماعی، کاهش سرمایه اجتماعی، احساس بی‌عدالتی، سرخوردگی، اضطراب و ناامیدی در میان شهروندان بروز می‌یابد (۷). این آسیب‌ها، اگرچه کمتر قابل اندازه‌گیری‌اند، اما نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت زندگی شهری و پایداری اجتماعی دارند.

شهر زنجان، به‌عنوان یکی از شهرهای مهم شمال غرب ایران، در سال‌های اخیر با اشکالی از توسعه‌نیافتگی نامتوازن مواجه بوده است (۸)؛ وضعیتی که در آن رشد کالبدی و جمعیتی با ارتقای هم‌زمان کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی و سلامت روان شهروندان همراه نبوده است. این شکاف، زمینه‌ساز بروز آسیب‌هایی شده که در لایه‌های پنهان زندگی روزمره شهروندان قابل مشاهده است و کمتر از طریق شاخص‌های کمی قابل سنجش می‌باشد. ازاین‌رو، فهم عمیق تجربه

زیسته شهروندان زنجانی از پیامدهای توسعه‌نیافتگی، مستلزم رویکردی است که بتواند معانی، ادراکات و تفسیرهای ذهنی آنان را آشکار سازد. ازاین‌رو، خلأ پژوهشی قابل توجهی در زمینه شناخت کیفی آسیب‌های اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی ناشی از توسعه‌نیافتگی در شهر زنجان وجود دارد. فقدان چنین شناختی، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری اجتماعی مؤثر را با محدودیت مواجه می‌سازد و می‌تواند به بازتولید یا تشدید این آسیب‌ها در بلندمدت بینجامد.

در این راستا، روش تحقیق کیفی به‌عنوان رویکردی مناسب، امکان واکاوی عمیق آسیب‌های اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی ناشی از توسعه‌نیافتگی را فراهم می‌آورد. این روش با تمرکز بر روایت‌ها و تجربه‌های زیسته افراد، به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا فراتر از آمار و ارقام، به درک لایه‌های معنایی و زمینه‌مند این آسیب‌ها دست یابد. بر این اساس، مطالعه حاضر با بهره‌گیری از روش کیفی، در پی آن است تا ابعاد پنهان و کمتر دیده‌شده توسعه‌نیافتگی در شهر زنجان را شناسایی کرده و تصویری جامع از پیامدهای آن بر اخلاق اجتماعی، روابط انسانی و سلامت روان شهروندان ارائه دهد؛ تصویری که می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های آگاهانه‌تر و مداخلات اجتماعی مؤثرتر در سطح شهری باشد.

روش

روش تحقیق به کار رفته در این پژوهش، کیفی بوده و از تکنیک مصاحبه برای جمع‌آوری اطلاعات پژوهش استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر را خبرگان و مطلعان کلیدی (اساتید دانشگاه در رشته‌های اقتصاد، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، حقوق، و کارشناسان سازمان‌های فراجا، بهزیستی، استانداری، ورزش و جوانان) در شهر زنجان تشکیل داده‌اند. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری با حداکثر تنوع استفاده شد تا فهم و تفسیر جامع‌تری از تجارب و باورهای آن‌ها به دست آید.

کدگذاری محوری با یکدیگر مقایسه شدند و پس از ادغام موارد مشابه، حول یک محور مشترک قرار گرفتند. در نهایت کدگذاری گزینشی انجام گرفت و مقولات فرعی و اصلی تعیین گردید.

به منظور افزایش اعتبار داده‌ها، کنترل داده‌ها توسط برخی از مشارکت‌کنندگان و جستجوی توافق بین اعضای تیم تحقیق در روند کدگذاری و تحلیل صورت گرفت. همچنین محقق تلاش کرد با استفاده از روش نمونه‌گیری حداکثر تنوع و انتخاب مشارکت‌کنندگان دارای دیدگاه‌های متفاوت، مقبولیت داده‌ها را افزایش دهد. برای رسیدن به انتقال‌پذیری، از آنجایی که در روش کیفی پژوهشگر موظف است تا مجموعه داده‌ها و توصیفات متنی خود را به نحوی کامل و غنی عرضه کند (۱۰)، سعی شد با عرضه کامل یافته‌ها، این مهم تحقق یابد.

یافته‌ها

در جدول شماره ۱، مفاهیم و مقولات محوری و انتخابی به دست آمده از مصاحبه‌ها آورده شده است. براساس اطلاعات این جدول، آسیب‌های اخلاقی توسعه‌نیافتگی در شهر زنجان عبارتند از: گسترش فساد اداری و مالی، تضعیف اخلاق کار و فرهنگ تلاش، کاهش احترام به قانون، فردگرایی افراطی و تضعیف همبستگی، و دوگانگی اخلاقی و ریاکاری اجتماعی. آسیب‌های اجتماعی توسعه‌نیافتگی در شهر زنجان عبارتند از: افزایش شکاف نسلی و تعارض ارزشی، افزایش تنگناهای خانوادگی، گسترش سکونتگاه‌های غیر رسمی، و فرسایش سرمایه اجتماعی. همچنین، آسیب‌های روان‌شناختی توسعه‌نیافتگی در این شهر عبارتند از: افسردگی و یأس جمعی، احساس درماندگی آموخته‌شده، اضطراب وجودی درباره آینده، احساس بی‌هویتی و عدم کرامت، پرخاشگری سرکوب‌شده، و احساس محرومیت نسبی.

به منظور شناخت دقیق آسیب‌های اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی با ۲۵ نفر مطلع کلیدی مصاحبه صورت گرفت. از نفر ۲۲ به بعد داده‌ها به اشباع اطلاعاتی رسیدند، چرا که داده‌های جمع‌آوری‌شده، تکراری شدند و طبقات اطلاعاتی تازه‌ای به دست نیامدند و اشباع نظری حاصل شد. همچنین به‌منظور گردآوری اطلاعات، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شده است. در طی مصاحبه‌ها از مشارکت‌کنندگان درخواست می‌شد تا در مورد آسیب‌های اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی صحبت کنند. جریان مصاحبه با استفاده از پرسش‌های تکمیلی و مبتنی بر پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان ادامه می‌یافت و سؤالاتی نظیر «لطفاً در این خصوص بیشتر توضیح دهید» به‌عنوان سؤالات عمق‌دهنده و اکتشافی پرسیده می‌شد.

در پژوهش حاضر، زمان و مکان مصاحبه براساس توافق بین محقق و مشارکت‌کننده، محلی که برای مشارکت‌کننده راحت بود انتخاب شد. مدت زمان مصاحبه‌ها با توجه به تمایل مشارکت‌کنندگان برای گفتگو بین ۵۰ تا ۷۰ دقیقه متغیر بود. مصاحبه‌ها با کسب اجازه از مشارکت‌کنندگان، ضبط و سپس کلمه به کلمه پیاده شدند. مصاحبه‌ها به‌طور همزمان با تحلیل انجام می‌شد، به‌طوری‌که هر مصاحبه جهت مصاحبه بعدی را تعیین می‌کرد. مصاحبه‌ها تا اشباع داده‌ها و زمانی که هیچ داده جدید یا معناداری پدیدار نشد، ادامه یافت.

پس از اتمام مصاحبه‌ها، داده‌های جمع‌آوری‌شده با استفاده از رویه‌های نظام‌مند استراوس و کربین (Strauss & Corbin) در سه مرحله (باز، محوری، گزینشی) کدگذاری شدند (۹). در کدگذاری باز، مصاحبه‌ها به صورت سطر به سطر کدگذاری شدند و بدین ترتیب مفاهیم اصلی استخراج شدند. کدهایی که از لحاظ مفهومی نزدیک به هم بودند، به شکل یک خوشه در آمدند. سپس این خوشه‌های به دست آمده در فرآیند

جدول ۱. مفاهیم و مقولات مستخرج از مصاحبه‌ها

مقولات انتخابی	مقولات محوری	مفاهیم یا کدهای باز
	گسترش فساد اداری و مالی	- پارتی‌بازی - پرداخت رشوه و رشوه‌خواری - افزایش اختلاس - اخاذی پنهان توسط برخی از کارمندان
	تضعیف اخلاق کار و فرهنگ تلاش	- بی‌ارزش شدن شایسته‌سالاری - اولویت قرار گرفتن رابطه نسبت به ضابطه - احساس بی‌هودگی تحصیلات عالی - جذابیت یافتن مشاغل کاذب و دلالی
آسیب‌های اخلاقی	کاهش احترام به قانون	- عادی شدن قانون‌گریزی - عدم پایبندی به هنجاری اجتماعی - عدم پایبندی به ارزش‌های اجتماعی
	فردگرایی افراطی و تضعیف همبستگی	- ترجیح منافع فردی بر جمعی - تضعیف ایثار و از خودگذشتگی به خاطر دیگران - تضعیف مسئولیت‌پذیری اجتماعی و جمع‌اندیشی - افزایش بی‌تفاوتی اجتماعی
	دوگانگی اخلاقی و ریاکاری اجتماعی	- تظاهر به ارزش‌های جمعی و عمل برخلاف آن - تفاوت گفتار و کردار افراد جامعه - تغییر ارزش‌ها بسته به منافع - نقاب اجتماعی داشتن
	افزایش شکاف نسلی و تعارض ارزشی	- فاصله در الگوهای مصرف فرهنگی - تفاوت در زیست جهان دیجیتال و غیر دیجیتال - شکاف در زبان، نمادها و شیوه‌های ارتباطی - اختلاف در نگرش به دین و معنویت - تعارض بین ارزش‌های بومی و جهانی - چالش اقتدار اخلاقی خانواده
آسیب‌های اجتماعی	افزایش تنگناهای خانوادگی	- افزایش ترس از تعهد بلندمدت - افزایش هزینه‌های ازدواج و مسکن - به تعویق انداختن ازدواج - کاهش جذابیت نقش‌های سنتی خانوادگی - افزایش خیانت زناشویی - افزایش طلاق قانونی و عاطفی
	گسترش سکونتگاه‌های غیر رسمی	- افزایش مهاجرت‌های روستایی به حاشیه شهرهای بزرگ - افزایش حاشیه‌نشینی - ساخت و سازهای بدون مجوز در حاشیه شهرهای بزرگ
	فرسایش سرمایه اجتماعی	- تضعیف اعتماد بین فردی - بی‌اعتمادی به نهادهای رسمی - کاهش عضویت در تشکلات - کناره‌گیری از فعالیت‌های جمعی - تضعیف پیوندهای اجتماعی

مقولات انتخابی	مقولات محوری	مفاهیم یا کدهای باز
آسیب‌های روان‌شناختی	افسردگی و یأس جمعی	- احساس غم پایدار - بی‌انگیزگی مزمن - کاهش عزت نفس - احساس بن‌بست ذهنی - انزوای اجتماعی - احساس طرد اجتماعی
	احساس درماندگی آموخته‌شده	- احساس بی‌قدرتی در تغییر شرایط - باور به بی‌اثر بودن تلاش فردی - احساس تسلیم در مقابل شرایط - احساس ناکامی
	اضطراب وجودی درباره آینده	- احساس ناامنی نسبت به آینده - نامشخص دیدن مسیر زندگی - احساس معلق بودن در زمان حال - فاجعه‌آمیز دانستن آینده خود و جامعه
	احساس بی‌هویتی و عدم کرامت	- ناتوانی در تعریف خود - فقدان احساس تعلق - تزلزل هویت فردی - احساس تحقیر و نادیده گرفته شدن - احساس بی‌اهمیتی اجتماعی - بی‌اعتنایی به شأن و جایگاه فردی
	پرخاشگری سرکوب‌شده	- انباشته شدن تنش‌های حل نشده - ناتوانی در ابراز عصبانیت - رنج عاطفی فروخورده - احساس انفجار درونی - تجربه سرکوب در تعاملات روزمره
	احساس محرومیت نسبی	- مقایسه منفی خود با دیگران - احساس عقب ماندن از هم‌نسل‌های خود - احساس تبعیض - محروم ماندن از منابع یا خدمات

بحث

توسعه‌نیافتگی صرفاً یک وضعیت اقتصادی نیست، بلکه پیامدهای عمیق اخلاقی و فرهنگی نیز به همراه دارد. آسیب‌های اخلاقی توسعه‌نیافتگی از مهم‌ترین پیامدهای عقب‌ماندگی اقتصادی، سیاسی و نهادی یک جامعه هستند. وقتی ساختارها ناکارآمد، ناعادلانه یا غیرشفاف باشند، اخلاق فردی و جمعی نیز به تدریج دچار فرسایش می‌شود (۱۱). در جوامع توسعه‌نیافته، ضعف نهادهای نظارتی، نبود شفافیت و

حاکمیت روابط شخصی به جای ضوابط قانونی، زمینه‌ساز فساد می‌شود (۱۲). این فساد به اشکال مختلف مانند رشوه، اختلاس، پارتی‌بازی و سوء استفاده از موقعیت ظاهر می‌شود. افراد برای دستیابی به حقوق اولیه خود ناچار به رشوه، رانت و سوء استفاده از قدرت می‌شوند. در نتیجه؛ اعتماد عمومی از بین می‌رود، شایسته‌سالاری جای خود را به رابطه‌محوری می‌دهد و فساد به یک «هنجار» اجتماعی تبدیل می‌شود، نه یک استثناء. فساد نه تنها منابع ملی را هدر می‌دهد، بلکه

اعتماد عمومی به نظام حکمرانی را تضعیف می‌کند و توزیع ناعادلانه فرصت‌ها را تشدید می‌نماید. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«به نظر من یکی از اصلی‌ترین پیامدهای توسعه‌نیافتگی، رواج فساد اداری است. خیلی از کارمندا دنبال رشوه گرفتن هستند و مردم هم دنبال پارتی هستند تا کارشان زودتر انجام شود».

در شرایط توسعه‌نیافتگی، غالباً رابطه‌ای معکوس بین سخت‌کوشی و موفقیت اقتصادی برقرار می‌شود. زمانی که افراد می‌بینند ثروت و موقعیت‌های اجتماعی بیشتر از طریق روابط، رانت و روش‌های غیر مولد حاصل می‌شود تا از طریق شایستگی و تلاش، انگیزه برای کار سخت و نوآوری کاهش می‌یابد (۱۳). این موضوع فرهنگ «زود پولدارشدن» را ترویج می‌دهد و ارزش کار و تولید را مخدوش می‌کند. درواقع، وقتی تلاش صادقانه منجر به پیشرفت نشود و موفقیت بیشتر حاصل رابطه، رانت یا تخلف باشد، انگیزه کار سالم کاهش می‌یابد. پیامدهای این وضعیت عبارتند از: بی‌ارزش شدن کار، تخصص و پشتکار، رواج نگاه سودجویانه و کوتاه‌مدت، و جایگزینی «زرنگی غیراخلاقی» به جای کوشش مولد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«یکی از نتایج توسعه‌نیافتگی در شهر زنجان و کشورمان این است که در جامعه ما شایسته‌سالاری وجود ندارد. برای مثال خیلی‌ها تحصیلات را بیهوده می‌دانند و سمت مشاغل مثل دلالی و واسطه‌گری می‌روند».

همچنین، وقتی قوانین به‌طور ناعادلانه اجرا شوند یا نخبگان از مجازات قانونی معاف باشند، قانون‌گریزی در جامعه نهادینه می‌شود (۱۴). مردم احساس می‌کنند رعایت قانون برای «ساده‌لوحان» است و دور زدن قانون نشانه هوشمندی تلقی می‌شود. درنتیجه، مردم قانون را نه به‌عنوان یک ارزش اخلاقی، بلکه مانعی برای دور زدن می‌بینند. این امر باعث می‌شود: قانون‌گریزی عادی شود، تخلف اجتماعی توجیه‌پذیر جلوه کند و نظم اجتماعی تضعیف گردد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«این همه قانون‌شکنی و آسیب اجتماعی که در جامعه ما وجود دارد به دلیل عقب‌ماندگی ماست. در جامعه ما قانون راحت دور زده می‌شود و قانون برای افراد طبقات پایین جامعه است».

در غیاب نظام‌های حمایت اجتماعی مؤثر و فرصت‌های عادلانه، افراد مجبور می‌شوند برای بقا تنها به خود متکی باشند. این شرایط «جنگ همه علیه همه» را تشدید می‌کند و همبستگی اجتماعی را تحلیل می‌برد. اعتماد بین شهروندان کاهش یافته و روحیه تعاون و مسئولیت‌پذیری جمعی تضعیف می‌شود. در چنین فضایی، منافع جمعی فدای منافع فردی می‌شود، اعتماد و همکاری اجتماعی کاهش می‌یابد و مسئولیت‌پذیری اجتماعی تضعیف می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«با توسعه‌نیافتگی روحیه جمعی تضعیف می‌شود و هر کسی به فکر خودش می‌مونه و منافع خودش را بر جمع ترجیح می‌دهد و افراد در مقابل جامعه مسئولیت‌پذیر نمی‌شوند».

در جوامع توسعه‌نیافته اغلب شاهد شکاف عمیق بین ارزش‌های اعلام‌شده و رفتارهای واقعی هستیم. افراد در عرصه عمومی سخن از اخلاق، میهن‌پرستی و مسئولیت‌پذیری می‌گویند، اما در عمل به دنبال منافع شخصی به هر قیمتی هستند. این ریاکاری اجتماعی باعث ایجاد «فرهنگی دوگانه» می‌شود که در آن تظاهر و ظاهر اهمیت بیشتری از باطن دارد. این دوگانگی موجب می‌شود که اخلاق به ابزار تظاهر تبدیل شود، صداقت اجتماعی کاهش یابد نسل‌های بعد دچار سردرگمی ارزشی شوند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«یکی از دیگر پیامدهای توسعه‌نیافتگی، ریاکاری و ظاهرسازی است. یعنی افراد فقط نقش بازی می‌کنند تا منافع خودشان را جلو ببرند».

آسیب‌های اجتماعی توسعه‌نیافتگی از پیامدهای مستقیم ضعف ساختارهای اقتصادی، فرهنگی و نهادی جامعه‌اند (۱۵) و به تدریج پیوندهای اجتماعی را سست می‌کنند. در چنین شرایطی، جامعه دچار ناپایداری، تعارض و کاهش انسجام می‌شود. در جوامع توسعه‌نیافته، تغییرات اجتماعی نامتوازن و

ناهمگام رخ می‌دهد؛ یعنی ابزارها، فناوری‌ها و سبک‌های زندگی سریع‌تر از ارزش‌ها و نهادها تغییر می‌کنند. این وضعیت باعث می‌شود نسل جوان ارزش‌ها، نگرش‌ها و الگوهای رفتاری متفاوتی از نسل‌های پیشین داشته باشد، خانواده و نظام آموزشی نتوانند نقش واسطه مؤثری ایفا کنند و سوء تفاهم، تعارض و کاهش گفت‌وگوی بین نسلی افزایش یابد. درنتیجه، شکاف نسلی عمیق‌تر شده و همبستگی اجتماعی تضعیف می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«توسعه‌نیافتگی باعث می‌شود که شکاف بین نسل جوان و نسل‌های قبلی زیادتر شود و دنیای‌شان متفاوت از دنیای نسل‌های دیگر باشد».

توسعه‌نیافتگی با فشارهای اقتصادی، بیکاری، فقر و ناامنی شغلی همراه است که مستقیماً خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد. پیامدهای این وضعیت عبارتند از: افزایش تنش‌های روانی و عاطفی در خانواده، کاهش کیفیت روابط همسران و والدین با فرزندان، افزایش طلاق، کاهش ازدواج، خشونت خانگی و فروپاشی کارکردهای حمایتی خانواده. خانواده که مهم‌ترین نهاد اجتماعی است، در چنین شرایطی دچار تضعیف جدی می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«این همه مشکلات خانوادگی مثل طلاق، بی‌علاقگی به ازدواج، مشاجرات خانوادگی و ... که در جامعه ما وجود دارد ریشه در عدم توسعه‌یافتگی جامعه دارد».

یکی از پیامدهای آشکار توسعه‌نیافتگی، مهاجرت بی‌رویه از روستاها و مناطق محروم به شهرهاست (۱۶). به دلیل نبود برنامه‌ریزی شهری و فرصت‌های شغلی کافی، سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی گسترش می‌یابد، ساکنان این مناطق از خدمات آموزشی، بهداشتی و رفاهی محروم می‌مانند و آسیب‌هایی مانند بیکاری، جرم، ترک تحصیل و نابرابری اجتماعی افزایش می‌یابد. این وضعیت به بازتولید فقر و نابرابری در نسل‌های بعد منجر می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«به خاطر عدم توسعه روستاها، روستاییان زیادی به حاشیه شهر زنجان مهاجرت کرده‌اند و باعث گسترش حاشیه‌نشینی در زنجان شده‌اند».

سرمایه اجتماعی شامل اعتماد، مشارکت، همکاری و شبکه‌های ارتباطی میان افراد جامعه است (۱۷). در جوامع توسعه‌نیافته، بی‌اعتمادی به نهادها و افراد افزایش می‌یابد، مشارکت اجتماعی و مدنی کاهش پیدا می‌کند و روابط اجتماعی شکننده و موقتی می‌شود. فرسایش سرمایه اجتماعی باعث می‌شود جامعه توان حل مسائل خود را از دست بدهد و چرخه توسعه‌نیافتگی تداوم یابد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«توسعه‌نیافتگی باعث می‌شود افراد به یکدیگر اعتماد نکنند و مشارکتی در امور محله و جامعه نداشته باشند. انسجام اجتماعی تضعیف می‌شود».

توسعه‌نیافتگی صرفاً یک وضعیت اقتصادی - اجتماعی نیست، بلکه پیامدهای عمیق روان‌شناختی بر افراد جامعه دارد. این پیامدها اغلب نادیده گرفته می‌شوند، در حالی که تأثیرات مخربی بر سلامت روان جمعی و ظرفیت توسعه‌یافتگی جامعه می‌گذارند. در شرایط توسعه‌نیافتگی، افراد به دلیل مواجهه مداوم با موانع ساختاری، کمبود فرصت‌های واقعی و احساس ناتوانی در ایجاد تغییر در زندگی شخصی و اجتماعی، دچار نوعی افسردگی گسترده و ناامیدی جمعی می‌شوند. این یأس فقط فردی نیست، بلکه به یک حالت روانی جمعی تبدیل می‌شود که در آن جامعه به‌طور کلی احساس می‌کند تلاش‌ها بی‌ثمر است و آینده‌ای روشن در کار نیست. این حالت، انگیزه تلاش و نوآوری را از بین می‌برد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«یأس و ناامیدی اجتماعی زیادی در جامعه به وجود می‌آید و افراد امید به آینده نمی‌توانند داشته باشند و همیشه از فشارهای روحی و روانی رنج می‌برند».

احساس درماندگی آموخته‌شده به وضعیتی اشاره دارد که افراد، پس از مواجهه مکرر با موقعیت‌های غیر قابل کنترل، یاد می‌گیرند که کنترلی بر نتایج زندگی خود ندارند، حتی

اگر در واقعیت فرصت‌هایی برای تغییر وجود داشته باشد (۱۸). در جوامع توسعه‌نیافته، به دلیل فساد ساختاری، تبعیض سیستماتیک و نبود شایسته‌سالاری، افراد باور می‌کنند که موفقیت آن‌ها به شانس، پارتی یا رانت بستگی دارد، نه به تلاش و شایستگی. این باور، ابتکار عمل و پشتکار را نابود می‌کند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«در مناطقی که توسعه‌یافتگی وجود ندارند افراد همیشه احساس ناکامی و شکست می‌کنند و احساس می‌کنند تلاش‌هایشان بی‌نتیجه است و کنترلی بر وضعیت و شرایط خود ندارند».

همچنین، عدم اطمینان کلان اقتصادی (تورم، بیکاری، بی‌ثباتی) و نبود چشم‌انداز روشن برای جامعه، نوعی اضطراب عمیق و مزمن درباره آینده ایجاد می‌کند. افراد نمی‌توانند برای آینده خود برنامه‌ریزی کنند (مانند ازدواج، فرزندآوری، خرید مسکن یا سرمایه‌گذاری). این اضطراب تنها مربوط به مسائل مادی نیست، بلکه یک نگرانی وجودی درباره معنای زندگی، امنیت و جایگاه فرد در جهان متلاطم است. این اضطراب، برنامه‌ریزی بلندمدت را دشوار می‌کند، احساس ناامنی روانی را افزایش می‌دهد و باعث تمرکز افراطی بر «بقا» به جای «رشد» می‌شود. درواقع، اضطراب مزمن، توان تصمیم‌گیری عقلانی و خلاق را تضعیف می‌کند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«در وضعیت توسعه‌نیافتگی افراد نسبت به آینده احساس ناامنی می‌کنند و آینده روشنی برای خود تصور نمی‌کنند و مدام احساس باتکلیفی می‌کنند».

از طرفی، توسعه‌نیافتگی، به‌ویژه اگر با وابستگی فرهنگی و اقتصادی همراه باشد، می‌تواند منجر به بحران هویت شود (۱۹). افراد جامعه ممکن است هویت سنتی خود را در تضاد با مدرنیته ببینند و همزمان احساس کنند به جامعه جهانی مدرن تعلق ندارند. از سوی دیگر، مواجهه مداوم با فقر، تحقیر و بی‌عدالتی، حس کرامت انسانی را خدشه‌دار می‌کند. وقتی افراد به دلیل موقعیت اقتصادی یا اجتماعی خود با تحقیر مواجه می‌شوند، عزت نفس جمعی آسیب می‌بیند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«توسعه‌نیافتگی باعث می‌شود که افراد در زندگی‌شان اهداف مشخصی نداشته باشند و به نوعی دچار سردرگمی شوند و در جامعه احساس بی‌اهمیتی کنند».

ناکامی‌های مزمن ناشی از توسعه‌نیافتگی (مانند بیکاری، محرومیت، تبعیض) خشم عمیقی ایجاد می‌کند (۲۰). اما از آنجا که این خشم اغلب نمی‌تواند به سمت منابع واقعی مشکل (ساختارهای ناکارآمد) هدایت شود، سرکوب شده یا به صورت انفجاری و نامناسب بروز می‌یابد. در شرایطی که افراد امکان بیان نارضایتی و اعتراض سالم ندارند، خشم به صورت سرکوب‌شده باقی می‌ماند. این خشم ممکن است به پرخاشگری ناگهانی و غیر قابل پیش‌بینی تبدیل شود یا در قالب خشونت خانگی، نزاع‌های اجتماعی یا تخریب بروز کند و یا به خودتخریبی و رفتارهای پرخطر منجر شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«وجود فشارهای اجتماعی و اقتصادی متعددی که به خاطر توسعه‌نیافتگی در جامعه ما وجود دارد باعث شده است که افراد مدام عصبانی بشوند و پرخاش کنند و به همین دلیل هم میزان نزاع‌های فردی در زنجان بسیار بالاست».

احساس محرومیت نسبی نیز زمانی رخ می‌دهد که افراد خود را در مقایسه با گروه مرجع (دیگران در جامعه خود یا مردم سایر کشورها) محروم می‌بینند، حتی اگر وضعیت مطلق زندگی آن‌ها بهبود یافته باشد. در عصر جهانی شدن و دسترسی به شبکه‌های اجتماعی، این مقایسه به شدت تشدید شده است. مردم سبک زندگی، فرصت‌ها و آزادی‌های موجود در کشورهای توسعه‌یافته را می‌بینند و در مقایسه با آن، احساس ناکامی و بی‌عدالتی شدیدی می‌کنند. این احساس نارضایتی عمیقی ایجاد می‌کند که می‌تواند به شورش‌های اجتماعی یا بی‌تفاوتی و انزوا منجر شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است:

«نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی که پیامد توسعه‌نیافتگی است باعث می‌شود که افراد خودشان را با دیگران مقایسه کنند و احساس محرومیت یا تبعیض کنند و خود را از هم‌نسل‌های خود عقب‌مانده تلقی کنند».

نتیجه‌گیری

بررسی آسیب‌های اخلاقی، اجتماعی و روان‌شناختی توسعه‌نیافتگی در شهر زنجان نشان می‌دهد که توسعه‌نیافتگی صرفاً یک مسئله اقتصادی یا عمرانی نیست، بلکه پدیده‌ای چندبعدی است که لایه‌های عمیق زندگی فردی و جمعی شهروندان را تحت تأثیر قرار داده است. گسترش فساد و تضعیف اخلاق کاری، کاهش اعتماد به قانون، فرسایش سرمایه اجتماعی، تعارض‌های نسلی، فشارهای فزاینده بر نهاد خانواده و گسترش احساساتی چون یأس جمعی، درماندگی آموخته‌شده و اضطراب نسبت به آینده، همگی بیانگر آن هستند که جامعه با نوعی فرسودگی اخلاقی - روانی مواجه است که خود به بازتولید عقب‌ماندگی منجر می‌شود.

در چنین شرایطی، شهر زنجان با وجود ظرفیت‌های انسانی، فرهنگی و تاریخی ارزشمند، از ناتوانی ساختارها در پاسخ‌گویی به مطالبات مشروع شهروندان آسیب می‌بیند و این ناتوانی به شکل بی‌اعتمادی، انفعال اجتماعی و کاهش احساس کرامت انسانی بروز می‌یابد. تداوم این روند می‌تواند انسجام اجتماعی را بیش از پیش تضعیف کرده و امکان مشارکت فعال مردم در فرآیند توسعه را محدود سازد.

بنابراین، عبور از وضعیت توسعه‌نیافتگی در زنجان مستلزم نگاهی فراتر از راه‌حل‌های صرفاً اقتصادی است؛ نگاهی که هم‌زمان به بازسازی اخلاق عمومی، تقویت سرمایه اجتماعی، افزایش امید و امنیت روانی، و احیای حس عدالت و معنا در زندگی اجتماعی توجه داشته باشد. تنها در صورت هم‌زمانی اصلاحات نهادی با توجه به ابعاد روان‌شناختی و اجتماعی، می‌توان به شکل‌گیری توسعه‌ای پایدار، انسانی و بومی در شهر زنجان امیدوار بود.

مشارکت نویسندگان

مریم آهنی: طراحی ایده، جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها و نگارش متن.

ربابه پورجبلی: نظارت بر انجام تحقیق و اصلاح و بازبینی مقاله.
مهدی آقاجانلو: نظارت بر انجام تحقیق و اصلاح و بازبینی مقاله.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر بخشی از رساله مقطع دکترای تخصصی رشته جامعه‌شناسی گرایش اقتصاد و توسعه ایران مصوب دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان است. بدین‌وسیله پژوهشگران این مطالعه بر خود لازم می‌دانند از اعضای گروه جامعه‌شناسی این دانشگاه که با نظرات سازنده خود بر غنای مقاله افزودند، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

ملاحظات اخلاقی

اطلاعات جامع در رابطه با دلایل تحقیق، نتایج، حفظ محرمانگی و نحوه انجام تحقیق به افراد داده شد و رضایت آگاهانه از شرکت‌کنندگان اخذ گردید.

بیانیه هوش مصنوعی

نویسندگان اعلام می‌دارند که در فرآیند تحقیق، نگارش و ویرایش این مقاله، از هیچ‌گونه ابزار هوش مصنوعی استفاده نشده است.

References

- Howard R. Colonialism and underdevelopment in Ghana. London: Routledge; 2023.
- Xiao Y, Chai J, Wang R, Huang H. Assessment and key factors of urban liveability in underdeveloped regions: A case study of the Loess Plateau, China. *Sustainable Cities and Society*. 2022; 79(1): 103674.
- Furtado C. Underdevelopment and dependence: the fundamental connections. In *Development Economics*. London: Routledge; 2022.
- Bai XP, Shen QQ. Exploring impact of digital economy on sustainable urban development by panel data of 30 underdeveloped cities in China. *Scientific Reports*. 2025; 15(1): 13325.
- Yang M, Zhu Y, Ji X, Wang J, Fang H. Study on development pattern and comprehensive evaluation of integration of urban underground space and rail transit in China. *Sustainability*. 2025; 17(6): 2497.
- Soltani K. Urban Development in Iran and Tehran. In *Redeveloping Tehran: A Study of Piecemeal Versus Comprehensive Redevelopment of Run-Down Areas*. Cham: Springer International Publishing; 2022.
- Ahmadi V, Karimi J. A Qualitative Research on the Barriers of Economic Underdevelopment in Kermanshah Province. *International Political Economy Studies*. 2023; 5(2): 729-758. [Persian]
- Kazemi N, Amini J. Deprivation spatial concentration in a developing country: evidence from Iran. *Regional Science Policy & Practice*. 2024; 16(2): 12560.
- Ranney ML, Choo EK, Cunningham RM, Spirito A, Thorsen M, Mello MJ, et al. Acceptability, language and structure of text message-based behavioral interventions for high-risk adolescent females: A qualitative study. *Journal of Adolescent Health*. 2014; 55(1): 33-40.
- Creamer EG. *Advancing Grounded Theory with Mixed Methods*. London: Routledge; 2021.
- Amani A, Anosh HA. From Colonialism to Structure: The Causes of Underdevelopment in the Third World. *Indiana Journal of Humanities and Social Sciences*. 2025; 6(2): 15-9.
- Yunan ZY, Pacheco-Jaramillo WA. Does corruption play a role in the process of financial globalization in emerging countries?. *Journal of Financial Crime*. 2025; 32(2): 468-82.
- Green F. *Hard at Work: Job Quality, Wellbeing, and the Global Economy*. Oxford University Press; 2026.
- Kumari S. From chaos to order: The role of law in society. *Indian Journal of Integrated Research in Law*. 2024; 1(4): 0538.
- Billingham L, Irwin-Rogers K. *Against youth violence: A social harm perspective*. United Kingdom: Bristol University Press; 2022.
- Carson DA, Carson DB, Argent N. Cities, hinterlands and disconnected urban-rural development: Perspectives from sparsely populated areas. *Journal of Rural Studies*. 2022; 11(93): 104-11.
- Claridge T. Social capital at different levels and dimensions: a typology of social capital. *Social Capital Research*. 2020; 2(13): 88-107.
- Öztutuş F, Eroğlu Y. The Interrelation Between Culturally Learned Helplessness and Economic Underdevelopment. *Universal Journal of History and Culture*. 2024; 6(2): 120-40.
- Promise OE. Identity conflict and development challenge in Nigeria's fourth republic, 2011-2020. *Saudi J. Humanities Soc Sci*. 2021; 6(3): 96-108.
- Rice EE. *Wars of the third kind: Conflict in underdeveloped countries*. California: University of California Press; 2024.